

ИГРАТА КАЛОЧОИНА ВО ЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА

Владимир Јаневски¹

РЕЗИМЕ

Играта *калочоина*, се сретнува во неколку етнички предели во западниот дел на Македонија. Оваа игра претставува раритет во македонската играорна култура, само поради фактот што веќе во некои етнички предели е на заборав или потполно исчезнување.

Истражувајќи во неколкуте предели и тоа: Гора, Љума, Голо Брдо, Горна Река и Долна Река може да се проследат најразлични примери и остатоци од оваа културна појава. Проселдувајќи го овој културен феномен но исто така следејќи и други традиционални културни вредности, како: народната носија, дијалектите, етничноста, пределските целини може да се следи и обединувачкиот фактор што некогаш ја имала оваа културна појава, поточно играта *калочоина*.

На почетокот би сакале да го истакнеме зборот игра, само поради фактот што во случајот со играта *калочоина* која се изведува во неколку предели во Западна Македонија, но исто така и во етнички предели кои денеска територијално припаѓаат на соседни држави а во минатото претставувале единствено јадро и имале иста традиционална култура и исти етнички белези.²

Потеклото и дефиницијата за играта во разни временски, периоди повеќето автори различно ја дефинираат. Во почетокот на XX век Тихомир Ѓорѓевиќ,³ доаѓа до заклучок дека *кога човекот е здрав и кога не знае што со својата енергија, тој почнува да пее, да игра, да скока, да се забавува...* често овој нагон го поврзувал и со нагонот на животните. Но, тој, исто така, играта ја

¹ Вонреден професор. м-р Владимир Јаневски, Универзитет Гоце Делчев - Штип, Факултет за музичка уметност, Оддел за етнокореологија, vladimir.janevski@ugd.edu.mk

² Александар Матковски, *Ѓурчин Кокалевски*, Институт за национална историја, Скопје 1959, стр 69.

³Тихомир Ѓорѓевиќ, *Наш народни живот*, књига 4, Просвета, Београд 1984, стр. 26 – 27. (фототипно издание)

гледа и како разонода. Петар Стојиќ,⁴ во неговата студија за играта, наведува дека играта постои од кога постојат човечките задници. Според него, првите вербални и невербални контакти биле преку играта. Мага Магазиновиќ,⁵ дава еден интересен податок, наведувајќи дека играта е една од најстарите уметности, но, и дека таа е со најмладо потекло помеѓу другите уметности. И навистина, ако се земе предвид податокот кога и како етнокореологијата се имплементира во истражувачките и научните процеси, кога се издвојува како посебна наука, таа навистина е една од најмладите науки. Исто така, Магазиновиќ објаснува за првобитноста на играта, односно дека таа постои во најстарите слоеви на човештвото и во една поширока смисла ја поврзува играта со животинскиот нагон на движење.⁶ Во својата студија *Игре и људи*, авторот Роже Кајоа дава многу поопсежна дефиниција. Овој автор, цитирајќи го Хуизинга, пишува: *Во поглед на формата, играта може да се дефинира како слободна акција која ја прифаќаме како фиктивна и издвоена од секојдневниот живот, способна меѓутоа, целосно даго одземе играчот; активност, без никаков материјален интерес и корист; која се одвива во намерно ограничено време и простор, според редослед на однапредпредвидени правила, поттикнувајќи ги во животот односите помеѓу групата кои намерно се опкружуваат со мистерија или преправања, нагласувајќи ја својата исклучителност во однос на останатиот свет.*⁷ Во студијата на Ана Малетиќ,⁸ се наведува дека играта и потребата за игра е во најтесна врска со животинскиот нагон и тука се остатоците од потребата да се имитира или следи. Истата авторка во поглавијето *Траги на архетипови на игри*, наведува дека мотивацијата за играње може да биде: *вродена човекова потреба за ритмичко движење, потреба за вадење на вишокот енергија, потреба за покажување на емоции, нагон за однесување и играње, инстинкт за собирање на заедницата како социјален мотив, потреба од естетика и потреба од симболичка трансформација.*⁹ Во поширока смисла на зборот, традиција на играње и класификација на игра. Истата авторка Малетиќ, во нејзиното

⁴ Petar Stojić, *Mi igramo*, Sarajevo 1957, стр. 15.

⁵ Мага Магазиновиќ, *Историја игре*, Београд 1951, стр. 5.

⁶ Мага Магазиновиќ, *Историја игре*, Београд 1951, стр. 6-7.

⁷ Роже Кајоа, *Игре и људи*, Београд 1979, стр. 32.

⁸ Ana Maletić, *Knjiga o plesu*, Zagreb, стр. 19.

⁹ Ana Maletić, *Knjiga o...* стр 67.

поопсежно дело за постоењето на играта во светски рамки ни дава во делото *Историја на игра во светските цивилизации*.¹⁰

Многу значајни информации за орската традиција и за нејзиното значење дава и Драгослав Антонијевиќ,¹¹ кој играта ја става во иста паралела со трансот. Според него играта луѓето ги доведува во транс, но преку трансот луѓето можат да бидат излекувани и пак вратени назад и нормално да функционираат.

За постанокот на традиционалната игра толкувања дава и Кирил Пенушлиски.¹² *Потеклото на поезијата е сврзано со појавата на кинетичкиот (дифузниот) говор. Тогаш е создадена и првобитната уметност на човештвото или т.н. првобитен синкретизам, што бил составен од елементи на игра, музика и песна и непосредно поврзан со трудовите процеси на првобитните луѓе.*

Посочувајќи повеќе автори, потребно е да се лоцираме на терминот *игра* во поширока смисла на зборот, што според некои автори подразбира, *забавна игра, друштвена игра, социјална игра* и на крај *орска игра*.¹³ Тихомир Ѓорѓевиќ во неговото дело *Наш народни живот*, орската игра ја класифицирал како: *игри во коштежнението кон играта се манифестира на начин на кој телесните движења се насочени во правец на изразување на човековите чувства и за задоволување на човековото чувство за убаво*.¹⁴

Сепак, играта во етнокоролошка смисла, претставува еден поширок облик на изразување. Под терминот *игра* се подразбираат: *обредните игри* и *соборските игри*.

Во случајот кој ние го обработуваме се работи за збир на повеќе варијанти на орски примери кои се изведуваат како една целина, па оттука можеме да си дозволиме ваквите орски примери кои претставуваат една целина да ги насловиме како *игра*. Би требало да се истакне дека во етнокорологијата под *игра* се подразбира збир на орски или театрални претстави кои се изведуваат во одреден ден во годината и се карактеризираат како обредни игри. Во случајот со играта *калочоина* немаме никаков обреден комплекс, но можеби некогаш во минатото оваа игра со текот на големите временски интервали ја изгубила обредноста и добила примат на соборско оро. Би требало да се истакне

¹⁰Ана Маletic, *Povjest plesa starih civilizacija*, Zagreb MMII.

¹¹Драгослав Антонијевиќ, *Ритуални транс*, САНУ, Београд 1990, стр. 37;

¹²Кирил Пенушлиски, *Македонски фолклор*, Историски преглед, Матица македонска, Скопје – Мелбурн 1999, стр. 509.

¹³Тихомир Ѓорѓевиќ, *Наш народни живот...* стр.34.

¹⁴Тихомир Ѓорѓевиќ, *Наш народни живот...* стр.34.

дека играта ја изведуваат само мажи и тоа во убави денови, свадби, сунети или други прослави.

Играта *калочоина* или збирот на неколкуте ора има свој тек на изведба, најпрво играорците се собираат на одредено место и го отстапуваат местото на ороводецот кој во сите примери се мисли дека треба да биде врвен изведувач на оротото. Во првиот дел сите играорци играат индивидуално, тоа значи не се во орски ланец, не се држат за рака и секој може да импровизира со движењата и со играорниот образец, ја почитуваат метроритмичката структура а исто така и мелодиската линија, никој од играорците не отстапува од префинетоста и естетиката во играњето. Посебно е специфичен начинот на играње на горниот дел од телото, поточно играорците многу умешно и со голема естетика во играта прават дополнителни украси со рацете, кој ја збогатуваат естетската слика.¹⁵ Основата на играорниот образец е тричекор со акцентирање на долниот дел од ногата поточно од потколеницата надолу, украсите на долниот дел од ногата се индивидуални но се движат во духот на целокупната играорна група. Во текот на играорниот образец се изведуваат вртешки и клекови кои исто така се изведуваат во техника на тричекор. Во следните играорни примери играорците, фатени за рака и во форма на незатворен круг, во техника на тричекор со украси на долниот дел од стапалото изведуваат играорни образци кои доловуваат играорна движечка колона. Следните сегменти се ора од типот на лесното но во многу бавно темпо а со дополнителни украси во долниот дел од телото, специфично во овој момент се клековите кои се изведуваат од сите учесници во играта. Сепак би сакале да ја нагласиме главната специфика на овој културен феномен а тоа е дека започнува со индивидуална игра, потоа се формира отворен полукруг во кој доаѓа до екстаза на играорците во оротото.¹⁶

Кај повеќето соговорници можевме да забележиме дека со гордост зборуваат за играта *калочоина*, дека тоа се посебни мажи кои знаат да ја изведуваат и дека секој зрел маж и здрав маж мора да ја има изиграно барем неколку пати во текот на животот. Старосната граница не претставува пречка при изведбата напротив доколку повозрасен маж ја изведуваа играта на него се

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=zAHV61XkwDA>.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=zAHV61XkwDA>; <https://www.youtube.com/watch?v=TuncIkZ--bM>;
<https://www.youtube.com/watch?v=WnXwS54eSbw>; <https://www.youtube.com/watch?v=E8JAAjOJn08>.

гледа со посебна почит и се става на висок пиедестал во општествената заедница.

Музичките инструменти на кои се изведуваа ова игра се зурла и тапан, најчесто се изведува на две зурли и два тапани, кај локанот население овие инструменти се познати под името *сурла – сурли* и *топан – топани*.

Мошне интересно е поставеноста на пределските заедници во кои се сретнува овој културен феномен а тоа се почнувајќи од градот Тетово и дел од неговата околина, потоа Горна Река со Мавровско Поле, Голо Брдо, Гора и Жупа. Во овие предели главно живее население кое во периодот на 18 век ја примиле исламската религија а дијалектот, обредите, делови од носијата останале во рамките на постарата културна традиција, особено дијалектот кој во целост припаѓа на мијачкиот културен ареал.¹⁷ Во истражувањата кои се вршени во етничкиот предел Долна Река не се пронајдени информации за оваа игра, Истражувањата беа насочени кон овој предел само поради фактот дека пределот Долна Река во голема смисла културолошки и антрополошки припаѓа кон пределити каде оваа игра има можевме да ја проследиме. Интересно би било кога би можеле да согледаме и постари примероци и варијанти на феноменот *каочоина*, но за жал во литературата постојат оскудни остатоци за оваа игра.

Во триесеттите години од 20 век, сестрите Љубица и Даница Јанковиќ ни даваат податоци за *тетовска каочоина*, која се изведува во градот Тетово, но најбитниот податок што овие истражувачи овој културен феномен го запишале како игра која ја изведува женската популација. Но и во нивните описи се укажува дека тоа е индивидуална игра а главен украс на телото се рацете.¹⁸

Во истражувањата кои се вршени во периодот од 2001 до 2012 во пределот Горна Река и Мавровско Поле, кај повозрасното население се пронајдени податоци дека и во овој етнички предел се изведувала играта *калочоина*. Со миграцијата на ова население и со новите економски состојби се нарушиле некои традиционални норми при што се изгубил и стариот играорен репертоар.¹⁹

¹⁷ Александар Матковски, Ѓурчин Кокалевски, Институт за национална историја, Скопје 1959, стр 69; Лимановски Нијази, *Исламизацијата и етничките промени во Македонија*, Македонска книга, Скопје 1993.

¹⁸ Јанковиќ Љубица, Даница, *Народне игре III*, Београд 1939, стр. 107-109.

¹⁹ Истражувањата се вршени во селата: Маврово, Никифорово, Леуново, Врбен, Богдево, Кракорница, Ничпур и Беличица.

Во визуелните примери што можеме да ги проследиме ќе забележиме дека играта *калочоина* се задржала кај населението со муслиманска вероисповед кои некогаш имале исто културно јадро со мијачкиот ареал. Би сакале да нагласиме уште еднаш дека кај населението во Мала и Долна Река овој културен феномен не е познат, истражувано е население кое е со христијанска и муслиманска вероисповед. Овој културен феномен во пределите: Гора, Жупа, Голо Брдо, Љума се задржал до денешни дни и многу жилаво опстанува. Населението од овие предели играта *калочоина* ја негува и од неа прави културен мит, како една од најсегментарните примери на собираите кои се уште опстануваат на тој простор.

На крај би сакале да нагласиме дека играта *калочоина* можеме и да ја гледаме како врзовно ткиво кај сите овие етнички предели во кои некогаш живеело Мијачко македонско население кое во текот на годините ја менувала религиската припадност но длабоко во себе ги задржувала духовните и културни вредности. Збирот на повеќето орски примери, познати по името *калочоина*, претставуваат вистинска реткост во повеќе краеве од Македонија, можеби ова е и единствениот пример на орски собор кој се изведува до денешни дни.

Литература:

1. Антонијевиќ Драгослав, *Ритуални транс*, САНУ, Београд 1990.
2. Јанковиќ Љубица, Даница, *Народне игре III*, Београд 1939.
3. Кајоа Роже, *Игре и људи*, Београд 1979.
4. Лимановски Нијази, *Исламизацијата и етничките промени во Македонија*, Македонска книга, Скопје 1993.
5. Магазиновиќ Мага, *Историја игре*, Београд 1951.
6. Maletić Ana, *Knjiga o plesu*, Zagreb.
7. Матковски Александар, *Ѓурчин Кокалевски*, Институт за национална историја, Скопје 1959.
8. Пенушлиски Кирил, *Македонски фолклор*, Историски преглед, Матица македонска, Скопје – Мелбурн 1999.
9. Stojić Petar, *Mi igrato*, Sarajevo 1957.
10. Ђорђевиќ Ђорђевиќ Тихомир, *Наш народни живот*, књига 4, Просвета, Београд 1984,

- <https://www.youtube.com/watch?v=zAHV61XkwDA>
- <https://www.youtube.com/watch?v=TunclKZ--bM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=WnXwS54cSbw>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OcnruU77BlM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=E8JAAjOJn08>